



AZÍQ-AWQAT ÓNIMLERI QÁWIPSIZLIGIN TÁMIYINLEW - DÁWIR TALABÍ

Jaqsibaeva Baxtigul Salamat qızı

Berdaq atındaǵı QMU ximiya-texnologiya fakulteti 3-kurs studentı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14193524>

ARTICLE INFO

Received: 9 th November 2024

Accepted: 12th November 2024

Published: 20th November 2024

KEYWORDS

Aziq-awqat qawipsizligi, aziq-awqat bazarı, aziq-awqat importı, awıl xojalıǵın modernizatsiyası, un-jarma, miywe-palız ónimleri konservaları

ABSTRACT

Maqalada milliy hám jáhán ekonomikasınıń aziq-awqat qawipsizligin támiyinlewdiń ayırım máseleleri kórsetilgen. Ózbekstan agrosanoat kompleksiniń házirgi jaǵdayı jáne onıń aziq-awqat qawipsizligin támiyinlewdegi áhmiyeti izertlew etilgen. Sonıń menen birge, mámleket xalqınıńdın aziq-awqat ónimlerine bolǵan zárúriyatın támiyinlewdiń ústin turatuǵın baǵdarları anıqlanǵan. Aziq-awqat qawipsizligin támiyinlew boyınsha ilajlar hám usınıslar berilgen.

Aziq-awqat qawipsizligi pútkil dúnya mámleketleri aldında turǵan eń áhmiyetli wazıypalardan biri. BMSH da búgin aziq-awqat ónimlerin jetistiriw hám olardı bólistiriw boyınsha qatnaslardı pútkilley ózgeritiw waqtı kelgenin atap ótpekte. Sebebi, ideal jaǵdayda awıl, toǵay hám baliqshılıq xojalıqları hámmeni aziq-awqat penen tolıq támiyinlew hám adamlar ushin qolaylı dáramat dáregin jaratıp beriwge uqıplı. Qalaberse, bunday jaǵdayda insan mápleri jolında hám awıl xojalıǵı rawajlanadı, hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw boyınsha ilajlardıń orınlanıwı támiyinlenedi. Bizge belgili, aziq-awqat sanaatı milliy ekonomikanıń aziq-awqat ónimlerin islep shıǵaratuǵın keń tarmaqlı taraw esaplanıp quramında gósh-sut, may, baliq ónimleri, un-jarma, miywe-palız ónimleri konservaları, hár túrli ishimlikler, qumsheker, nan hám basqa aziq-awqat ónimlerin islep shıǵaratuǵın kárxanalardı óz quramına birlestirgen. Adamzat jámiyeti rawajlanıwı dawamında tábiyat jaratqan baylıqlardan paydalanǵan. Jáhán xalqı sanınıń artıp barıwı aziq-awqat ónimlerine bolǵan talabınıń artıwına alıp keldi.

Búgingi kúnde dúnya mámleketleri aldında turǵan tiykarǵı wazıypalardan biri sapalı aziq-awqat ónimlerin jetistiriw hám onıń qawipsizligin támiyinlew máselesi bolıp tabıladı. Házirgi kúnde insanıyatnıń tábiyatqa unamsız múnásibetinde bolıp atırǵanlıǵı, ogan antropogen tásiridin kúsheyip barıwı, rawajlangan hám rawajlanıp atırǵan mámleketler arasında aziq-awqat penen támiyinleniw dárejesiniń proporciyasızlıǵı, klimat ózgeriwleri sıyaqlı bir qatar unamsız faktorlardı keltiriwi múmkin. Dushshi suw, toǵaylar, biologiyalıq hár túrlilik keskin pátlerde azayıp barmaqta. Topıraqtıń ónimdarlıǵı tómenlep, jerlerdiń meliorativlik jaǵdayı tómenlep barmaqta. Nátiyjede, búgingi kúnde jáhán xalqınıń 1/10 bólegi yamasa derlik 800 millionnan aslamı toyınsha awqatlanbay atırǵan bolsa, 2050-jılǵa barıp bul muǵdar 2 mlrd. adamǵa jetiwi kútilmekte. Bul jaǵday mámleketler xalqın aziq-awqat penen jeterli támiyinlew

menen birge azıq-awqat qáwipsizligin támiynat sıyaqlı áhmietli mashqaladı payda etpekte. Bes jasqa shekem bolğan balalar arasındaǵı ólimniń 45 procenti áyne toyınbay awqatlanıw hám ekologiyalıq jaqtan taza bolmaǵan azıq-awqat ónimlerin paydalanıw nátiyjesinde kelip shıqpaqta. Jáhán ekonomikasınıń globalasıwı hám xalıqtıń turaqlı ósip barıwı, atap aytqanda, "2050-jılǵa barıp jáhán xalqı 10 milliard adamǵa jetiwi nátiyjesinde xalıqtı sapalı azıq-awqat ónimleri menen támiyinlew, awıl xojalıǵı tarawında intensiv túrde shiyki zat jetistiriw, azıq-awqat ónimlerin islep shıǵarıwshı tarmaqlardıń aymaqlıq quramın jetilistiriw, jańa óndiris túrlerinen paydalanıwdı talap etpekte" Bul óz gezeginde azıq-awqat qáwipsizligin támiyinlew, azıq-awqat sanaatı tarmaqların jaylastırıw ornı hám usılın durıs tańlawdı hám básekige shıdamlı, ekologiyalıq taza tutınıw ónimlerin islep shıǵarıw, innovaciyalıq ekonomikanı qalıplestiriw hám basqarıwda klaster sistemasınan nátiyjeli paydalanıwdı talap etedi.

Joqarıdaǵılardan kelip shıǵıp mámlekettiń azıq-awqat qáwipsizligin támiynattın tómendegi bólimlerin ajratıp kórsetiw múmkin:

- jeterli dárejede qáwipsiz hám toyımlı azıq-awqattıń turaqlı bolǵanlıǵı;
- xalıqtıń barlıq socialıq toparları ushın tiyisli kólemdegi hám sapalı azıq-awqat ónimleriniń bar ekenligi;
- milliy azıq-awqat sisteması hám ekonomikalıq gárezsizligi (azıq-awqat gárezsizligi).
- isenimlilik, yaǵnıy milliy azıq-awqat sistemasınıń máwsimlik, hawa-rayı hám basqa ózgerislerdiń mámlekettiń barlıq aymaqları xalqın azıq-awqat menen támiyinlew qábileti;

Sońǵı jılları Ózbekstanda xalıqtı ekologiyalıq taza hám sapalı azıq-awqat ónimleri menen támiyinlew, mıtájligin qanaatlandırıwda azıq-awqat qáwipsizligin támiyinlew, onıń shiyki zat bazasın jáne de bekkemlew, qayta islew tarawın modernizaciyalaw, respublikanıń eksport imkaniyatların arttırıw boyınsha keń kólemli ilajlar ámelge asırıldı. Nátiyjede jergilikli shiyki zat tiykarında ishki tutınıw talapları támiyinlenip, xalıqtıń talaplarınan artqıp qalǵan ónimlerdiń bir bólegin jáhán bazarına eksport etiw arqalı áhmietli ekonomikalıq nátiyjege erisilmekte. Mámleketti sapalı azıq-awqat ónimlerine bolǵan talabın qanaatlandırıw, import kólemine azaytıw hám ekologiyalıq taza ónim tayarlaw hám azıq-awqat qáwipsizligin támiyinlew maqsetinde bir qansha ilajlar islep shıǵılmaqta.

Ózbekstanda házirgi waqıtta azıq-awqat ónimlerine bolǵan talap artpaqta, xalıq sanınıń ósiwi menen adam basına tutınıw artpaqta. Sonlıqtan sońǵı 2020-2022-jılları mámleketimizde azıq-awqat qáwipsizligin támiyinlew, awıl xojalıǵı ónimleriniń sapasın hám eksport potencialın arttırıwǵa bolǵan kózqaraslar tiykarınan ózgerdi hám házirgi waqıtta mámleketlik siyasattıń tiykarǵı wazıypasına aylanıp úlgerdi. Bul bolsa sapalı azıq-awqat ónimlerin islep shıǵarıw, bul tarmaqtıń rawajlanıwın támiyinleydi rawajlandırıw hám aymaqlıq quramın jetilistiriwde klaster sistemasınan nátiyjeli paydalanıwdı talap etedi, sol arqalı mámlekette ekologiyalıq taza tutınıw ushın jaramlı ónim tayarlanadı nátiyjede azıq-awqat qáwipsizligi támiyinlenedi. Ózbekstanda awıl xojalıǵı jalpı ishki ónimniń derlik 27 procentin quraydı sáykes keledi. Mámlekettegi ulıwma xalıqtıń 30 procentten aslamı usı tarmaqta bánt. Búgingi künge shekem awıl xojalıǵında 20 million gektardan (Ózbekstan ulıwma jer maydanınıń 45%) joqarı jer, sonıń ishinde, 3,2 million gektar suwǵarılatauǵın egislik maydanlarında xalıqtıń mıtájlikleri ushın azıq-awqat ónimleri, ekonomika tarmaqları ushın zárúr shiyki zat jetistirilmekte.

Házirgi waqıtta 180 den aslam túrdegi awıl xojalıǵı hám azıq-awqat ónimleri 50 den aslam mámleketlerke eksport islenbekte. Awıl xojalıǵı óndirisinde klaster usılı jolǵa qoyılıp, ol keńnen rawajlanbaqta. Awıl xojalıǵı jer maydanlarınıń 62 procentin paxta-toqımashılıq, 8 procentin sharwashılıq hám 7,5 procenti miywe-ovosh jetistiriw úlesine tuwra keledi. Usı

jerde aytıw múmkin, azıq-awqat ónimleri qáwipsizligin támiyinlew hám tábiyǵıy resurslardan turaqlı paydalanıw boyınsha paydalanılmay atırǵan bir Qatar imkaniyatlar bar. 2022-jılı Ózbekstan 24,6 mlrd AQSh dollarlıq ónimler import etilgen, 109 mámlekette bahası 3,2 mlrd AQSh dollarına teń bolǵan azıq-awqat ónimlerin import etken. Bul kórsetkish ulıwma import ónimleriniń 13 procentine teń. Mámleketlik statistika komitetiniń maǵlıwmatlarına boyınsha, bul kórsetkish 2021-jılǵa salıstırǵanda derlik 38,6 procentke artqan. 2022-jılı azıq-awqat ónimleri importında joqarı úleske iye bolǵan mámleketler arasında Qazaqstan birinshi orındı ieledi - 36,6 procent. Bul kórsetkish mámleketler kesiminde tómendegishe kóriniske ie boldı: Rossiya - 24,1 procent, Braziliya - 13,9 procent, Belarus - 4,2 procent, Pakistan - 1,8 procent, Ekvador - 1,6 procent, Hindstan - 1,6 procent, Qıtay - 1,4 procent, Túrkiya - 1,4 procent, Indoneziya - 1,4 procent, basqa mámleketler - 12 procent .



Bul kórsetkishlerden kórinetuǵın mámleket xalqınıń azıq-awqat ónimlerine bolǵan talabı import esabınan qaplanbaqta hám nátiyjede azıq-awqat qáwipsizligin támiyinlew máselesi tiykarǵı máselege aylanıp baratır.

Mámlekettiń azıq-awqat qáwipsizligin támiyinlew boyınsha Ózbekstan Respublikası Prezidenti 2018-jıl 16-yanvardaǵı "Mámlekettiń azıq-awqat qáwipsizligin bunnan bılay da támiyinlew ilajları haqqında"ǵı Pármanı hám

Ózbekstan Respublikasında awıl xojalıǵın rawajlandırıwdıń 2020-2030-jılları mólsherlengen strategiyası islep shıǵılǵan. Mısalı, strategiyada Ózbekstanda 2018-jıl jaǵdayı boyınsha xalıq arasında ulıwma toyınbaǵan awqatlanıwdıń úlesi 6,3 procentti quraytuǵını kórsetip ótilgen. Bul úlesti 2025-jılǵa barıp 3 procentke shekem azaytıw, 2030-jılǵa barıp nol dárejege túsiriw berilgen. Sonıń ishinde, azıq-awqat qáwipsizligin izertlewde miynet resursları komponentin támiyinlew ushın tómendegiler zárúr: Ózbekstannıń 2030-jılǵa shekemgi dáwirge mólsherlengen xalıqtıń demografiyalıq ósiwdi úyrengen halda tiyisli ilajlardı kirgiziw; awıllarda maman kadrlardı tayarlaw, qayta tayarlaw hám mamanlıǵın arttırıwǵa baylanıslı mámleketlik mexanizmlerdi islep shıǵıw; melorativ ilajlardı dawam ettiriw diyqanshılıq etetuǵın jerlerdiń tábiyiy ónimdarlıq dárejesiniń tómenlewi nátiyjesinde ónimdarlıq tómenlemekte jıllar kesiminde ayırmashılıq úlkeymekte bul ayırmashılıqtı saplastırıw ushın húkimetler hám awıl xojalıǵı institutları eginler ónimdarlıǵın arttırıw strategiyası hám topıraq ónimdarlıǵın arttırıwǵa qaratılǵan baǵdarlamalardı turaqlı islep shıǵıwı hám ámeliy sheshim tabıwı kerek .

Juwmaqlap aytqanda, usınıs etilip atırǵan ilajlardıń ámelge asırılıwı awıl xojalıǵın uzaq múddetli perspektivada rawajlandırıw tiykarǵı baǵdarların belgilep beriwde hám azıq-awqat qáwipsizligin támiyinlewde ayrıqsha áhmietke ie. Sociallıq-ekonomikalıq jaǵday, demografiyalıq

quramdağı ózgerisler hám salamat awqatlanıw boyınsha jańa ilimiy izertlewlerdi jedellestiriw hám xalıqtı salamat awqatlanıw tarawındağı mámleketlik siyasattıń tiykarların jáne de jetilistiriw usınıs etiledi.

Paydalanılğan adebiyatlar:

1. Mamlakatimiz oziq-ovqat xavfsizligini taminlash tug'risida O'zbekiston respublikasi prezidenti 16.01.2018 yil PF 5303 son farmoni.
2. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami: Kompleks geografik tadqiqotlar; innovasiya va amaliyot: -Andijon, 2022.
3. Soliyev A. Iqtisodiy geografiya: nazariya, metodika va amaliyot. – Toshkent: Kamalak, 2013.
4. Kurbanbayeva, G. . (2023). INNOVATIVE WAYS OF INCREASING GRAIN PRODUCTIVITY IN THE AGRICULTURE. *Journal of Agriculture & Horticulture*, 3(9), 21–24. Retrieved from <https://internationalbulletins.com/intjour/index.php/jah/article/view/1332>
5. Kurbanbaeva Gulshad, & Askarova Khurshida. (2024). GRAIN AND GRAIN STRUCTURE. *American Journal of Applied Science and Technology*, 4(03), 29-33. <https://doi.org/10.37547/ajast/Volume04Issue03-06>
6. Kurbanbaeva , G. ., & Dauletiyarova , M. (2024). QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASIDA BIOSTIMULYATORLARNI BOSHOQLI DON EKINLARGA QO'LLASH VA HOSILDORLIGINI OSHIRISH. *Евразийский журнал академических исследований*, 4(4), 146–151. <https://doi.org/10.37547/ajast/Volume04Issue03-06>
7. Kurbanbaeva Gulshad Sarsenbaevna, & Masharipova Bahor Ixtiyor qizi. (2023). ADDITIVES ADDED TO BAKERY PRODUCTS. *Intent Research Scientific Journal*, 2(5), 162–166. Retrieved from <https://intentresearch.org/index.php/irsj/article/view/113>
8. Kurbanbaeva Gulshad, & Askarova Khurshida. (2023). GRAIN RAW MATERIALS AND THEIR CLASSIFICATION. *Intent Research Scientific Journal*, 2(5), 61–64. Retrieved from <https://intentresearch.org/index.php/irsj/article/view/97>